

הסכמת החולה לטיפול רפואי

(חלק שלישי משלשה חלקים) *

השופט אמנון כרמי

סימן 6 — חולה הנפש

„חולה הנפש“, במשמעותו המשפטית, הוא מי שבית המשפט הגדירו ככזה, על סמך ראיות רפואיות שהובאו לפניו, ועל פי כללים משפטיים מסויימים.¹ מחלתו של חולה הנפש מעוותת חושיו ופוגעת בכוח רצונו, עד שאין לו כושר שיקול הדעת של האדם הבריא בבחירת מעשה מסויים או במתן הסכמה לטיפול רפואי. כיוון שקיימות דרגות רבות ושונות של מחלות הנפש, הרי שניתן להבחין בין דרגות שונות של הסכמה. ההכרעה תודרך על פי שני שיקולים עיקריים: מהות מחלת החולה ומידתה, וטיב המעשה הטעון הסכמה. הסכמת החולה לטיפול הרפואי תלך ותאבד את תוקפה המשפטי ככל שמחלתו המורה יותר, וככל שהטיפול מסוכן יותר. החוק ממלא את הפירצה הנובעת מאי כשרו של החולה ליתן הסכמה, על ידי מינוי אפוטרופוס. הסכמת החולה מומרת על ידי כך בהסכמת נציגו.

הרופא חייב לשית לבו לשני האספקטים, המשפטי והרפואי. האספקט המשפטי הינו: סמכותו לטפל בחולה הנפש. כפי שנראה להלן, יש והרופא יורשה לקבל סמכותו מן החולה עצמו, ויש וזו תוענק לו על ידי בית המשפט, או אפוטרופוס, או בני משפחתו של החולה. האספקט הרפואי, הינו: הסכמה שהרופא ימצא כאחראי לבזקו של החולה תלך ותפחת ככל שהוא יקפיד לנקוט בהליכים רפואיים נחוצים ומקובלים.

א פ ו ט ר ו פ ס ו ת

פסול הדין

„פסול הדין“ הוא אדם אשר אינו מסוגל, מחמת מחלות נפש או ליקוי בשכלו, לדאוג לעניניו.² בית המשפט יכריז על אדם שהוא פסול-דין לאחר שמיעתו, ועל פי בקשת הפונה אליו.³ בית המשפט רשאי לבטל את הכרזת הפסלות אם מצא שההכרזה לא היתה מוצדקת, או שהתנאים להכרזה חדלו

* ראה: אסיא, גליון י"ג, עמ' 11—26; גליון י"ד, עמ' 23—28.

1 במישור הפלילי קיימת מסגרת להגדרה בסעיפים 11 ו-14 לפקודת החוק הפלילי, 1936, מה שאין כן במישור האזרחי.

2 חוק הכשרות והאפוטרופסות, תשכ"ב—1962, סעיף 8.

3 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 8.

להתקיים⁴. פעולה משפטית של פסול-דין טעונה הסכמת נציגו; ההסכמה יכולה להינתן מראש או למפרע⁵.

„פעולה משפטית“ כוללת, כנראה, את הסכמת פסול הדין לטיפול הרפואי. פעולה משפטית של פסול דין שנעשתה שלא בהסכמת נציגו ניתנת לביטול על ידי הנציג תוך חודש ימים לאחר שנודעה לו הפעולה⁶.

בית המשפט רשאי למנות אפוטרופוס לפסול הדין⁷. יכול להתמנות אפוטרופוס אחד מאלה: יחיד, תאגיד או האפוטרופוס הכללי⁸. בית המשפט ימנה לאפוטרופוס מי שנראה לו בנסיבות הענין מתאים ביותר לטובת החסוי⁹. מי שפועל כאפוטרופוס, חובותיו ואחריותו כלפי החסוי יהיו כאלה של האפוטרופוס הממונה, אף אם לא נתמנה כלל. או שהיה פגם במינויו או שהתפטר או פוטר או שפקעה אפוטרופסותו¹⁰.

אפוטרופוס של פסול דין חייב לדאוג לצרכיו של החולה¹¹. במילוי תפקידיו חייב האפוטרופוס לנהוג לטובת החסוי כדרך שאדם מסור היה נוהג בנסיבות הענין¹².

הדאגה לצרכיו של פסול הדין כוללת את הדאגה לטיפול רפואי דרוש, ודאגה זו טומנת בחובה כשרות למתן הסכמה לטיפול כזה, בעת הצורך. האפוטרופוס אחראי לנזק שגרם לחסוי. בית המשפט רשאי לפטרו מאחריותו אם פעל בתום לב ונתכוון לטובת החסוי. האפוטרופוס אינו נושא באחריות אם פעל בתום לב לפי הוראות בית המשפט או קיבל אישורו, אם מראש ואם למפרע¹³. בעניני האפוטרופסות חייב האפוטרופוס לשמוע את דעת החסוי, אם זה מסוגל להבין בדבר ואם ניתן לברר את דעתו¹⁴. מאידך, החסוי חייב למלא את הוראות האפוטרופוס בעניני האפוטרופסות שנקבעו על ידי בית המשפט¹⁵.

בית המשפט רשאי, בכל עת, לתת לאפוטרופוס הוראות בכל ענין הנוגע למילוי תפקידיו, וזאת הן על פי בקשת האפוטרופוס או היועץ המשפטי לממשלה

4 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 10.

5 חוק הכשרות הנ"ל, סעיפים 4, 9.

6 חוק הכשרות הנ"ל, סעיפים 5, 9.

7 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 33 (3).

8 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 34.

9 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 35.

10 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 67.

11 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 38.

12 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 41.

13 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 57.

14 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 42.

15 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 43.

או בא כוחו או צד מעוגין, והן מיוזמתו הוא¹⁶. בית המשפט רשאי, בכל עת, לבקשת אחד הצדדים או מיוזמתו הוא, לנקוט אמצעים זמניים הנראים לו לשמירת עניויו של פסול דין¹⁷. מינויו של אפוטרופוס עשוי להגיע לגמר על ידי התפטרותו, פיטוריו על ידי בית המשפט, או עם ביטול פסלותו של פסול הדין על ידי בית המשפט¹⁸.

הסכמת חולה הנפש

פעמים הרבה רשאי הרופא להסתפק בהסכמתו של חולה הנפש לטיפול הרפואי. הדבר אמור, בראש ובראשונה, בחולה הנפש שלא הוכרו כפסול דין, ובתנאי שהטיפול נחוץ ושהחולה, המביע הסכמתו, אכן מסוגל, מבחינה נפשית, לתיתה. יתר על כן: חולה שהוא פסול דין, המאושפו בבית חולים, מסוגל אף הוא להתחייב בדברים מסויימים. אם הטיפול הוא שיגרותי, מכוון לטובת החולה ועשוי לשמש נשוא להסכמה אינטליגנטית שלו, יוכל הרופא להסתפק בהסכמת החולה¹⁹.

חבישת חולה בבית חולים

קיימות כמה דרכים חוקיות לאישפוז חולה בבית חולים ללא הסכמתו ובעל כרחו²⁰. למותר לציין שמאחר וכליאת אדם במקום כלשהו, ללא הסכמתו, מהווה עבירה פלילית חמורה²¹, הרי שיש לראות בחבישת חולה ללא הסכמתו בבית חולים משום יוצא מן הכלל, הטעון חקיקה מפורשת.

תעודת רופא

לא יתקבל חולה לבית חולים אלא על פי תעודת רופא²²; ניתנה תעודת רופא, והחולה מסרב לאישפוז, רשאי פסיכיאטר מחוזי להורות על אישפוזו של החולה בעל כרחו²³.

16 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 44.

17 חוק הכשרות הנ"ל, סעיף 68.

18 חוק הכשרות הנ"ל, סעיפים 60, 61, 62.

Spoonhour, *Psychosurgery & Informed Consent*, 26 *University of Florida Law Review*, 432—452 (1974).

20 החקיקה והפסיקה בארצות הברית: C. Morris, A. Moritz, *Doctor and Patient and the Law*, 1971, 201—211.

21 החקיקה והפסיקה באנגליה: C. Martin, *Law relating to Medical Practice*, 1973, 159.

22 חוק לטיפול בחולי נפש, תשט"ו—1955, סעיף 29(ב): "מי שגרם ביודעים לאשפוזו של אדם בבית חולים לפי חוק זה ללא צורך או שלא כדין, דינו — מאסר חמש שנים".

23 החוק הנ"ל, סעיף 2(א).

23 החוק הנ"ל, סעיף 7.

מנהל רפואי של בית חולים, או רופא אחר שהוסמך לכך על ידיו, רשאי לקבל חולה לבית החולים ללא תעודת רופא, אם בדק את החולה ומצא שקבלתו לבית החולים אינה סובלת דיחוי.²⁴

היה רופא סבור כי אישפונו של חולה אינו סובל דיחוי, והחולה אושפו בעל כרחו, ישוחרר החולה, אם לא נתקבלה הוראת אישפונו מאת הפסיכיאטר המחוזי תוך חמישה ימים מיום אישפונו.²⁵

חולה מפכו

נוכת פסיכיאטר מחוזי כי חולה עלול לסכן את עצמו או את הזולת, חייב הוא להורות בכתב, שהחולה יאושפו בבית חולים.²⁶

צו בית משפט

בית משפט מוסמך לצוות, לפי בקשת בעל דין או ביזמתו שלו, שנאשם ייבדק בדיקה רפואית ואף שיאושפנו, לצורך כך, בבית חולים, על מגת לאפשר לו להחליט בשאלת מחלתו או אחריותו.²⁷ אם נראה לבית המשפט שהנאשם אינו מסוגל לעמוד בדין מחמת היותו חולה, רשאי הוא לצוות על אישפונו.²⁸ אם יתברר לבית המשפט שהנאשם אשר הוכח כי עשה את מעשה העבירה, אכן סובל ממחלת גפש, חייב הוא לצוות על אישפונו בבית חולים.²⁹

הוראת אישפונו

ציוויו של הפסיכיאטר המחוזי על אישפונו של חולה גפש בעל כרחו קרוי „הוראת אישפונו“³⁰. פסיכיאטר מחוזי רשאי להורות ולקבוע בהוראת האשפונו:

- א. מינוי מטפלים לביצוע הוראתו.
- ב. גיוס עזרת המשטרה לעזרת המטפלים.
- ג. בית החולים בו יאושפו החולה.
- ד. הסמכה של מבצעי הוראת האישפונו להיכנס לכל מקום בו נמצא החולה, כדי לבצע את ההוראה.
- ה. תנאי האשפונו.³¹

24 החוק הנ"ל, סעיף 3.

25 החוק הנ"ל, סעיף 7(ג).

26 החוק הנ"ל, סעיף 5. בבג"צ 87/59 (מ"א פ"ע, 166) נקבע כי רופא אינו חייב להורות על אישפונו של אסיר, חולה גפש, אם אין הוא עלול לסכן את עצמו או זולתו, בהיותו נתון במאסר.

27 החוק הנ"ל, סעיף 6(ד).

28 החוק הנ"ל, סעיף 6(א).

29 החוק הנ"ל, סעיף 6(ב).

30 החוק הנ"ל, סעיף 7.

31 החוק הנ"ל, סעיף 8.

הוראת האישפוז משמשת במקום הסכמת החולה, ובה יש לחפש את היקף
ההרשאה.

אמצעי כפייה

השימוש באמצעי כפייה נגד החולה, בבית החולים, מותר בהתאם לסייגים
הנקובים בחוק. המשתמש באמצעי כפייה בבית החולים כלפי החולה שלא על
פי פקודת רופא או באישורו יאשם בעוון³². שימוש באמצעי כפייה חולה
חייב ברישום מיוחד³³.

מנהל רפואי של בית חולים רשאי להגביל זכויותיו של חולה במידה
שהדבר דרוש, לדעתו, מטעמים רפואיים³⁴.

שחרור חולה

חולה שאושפז בבית חולים על ידי בית משפט ישוחרר רק על פי החלטה
של ועדה פסיכיאטרית³⁵. ביתר המקרים רשאי מנהל רפואי של בית חולים
לשחרר חולה אם בדק ומצא שהוא חוזר לאיתנו, או שהוא אינו טעון יותר
אישפוז בבית החולים לשם הגנה על הציבור³⁶.

מנהל רפואי רשאי לשחרר חולה לנסיון, לתקופה מסויימת או למטרה
מסויימת, אם שחרור כזה עשוי להועיל, לדעתו, לחולה³⁷.

סימן 7 — בן הזוג

מומלץ לרופא לקבל את הסכמת בן הזוג לטיפול המסכן את חיי החולה
או העובר, או הפוגם בתפקוד המיני¹. מוסד הנישואין יוצר מערכת יחסים
מיוחדת בין שני בני הזוג, והתלות ההדדית מאפיינת אותה. אין זה רצוי
שהמשפט יתעלם מתלות זו, מן הענין המיוחד במינו שמגלה בן זוג ברעהו.
פגיעה רצינית בבן הזוג עלולה לגרום לנזק לבן זוגו, ומידת פגיעה זו צריכה
לקבוע את התחשבות הרופא „הפוגע” גם בו.

ברם, לאמיתו של דבר, אין בחוק הוראה המחייבת את הרופא בקבלת
הסכמה מבן הזוג. כל אדם כשר לפעולות משפטיות², וממילא כשר הבעל

32 החוק הנ"ל, סעיף 15 (א).

33 החוק הנ"ל, סעיף 15(ב). תקנות לטיפול בחולי נפש, תשי"ט — 1959, סעיף 7.

34 החוק הנ"ל, סעיף 26.

35 החוק הנ"ל, סעיפים 12, 17(א).

36 החוק הנ"ל, סעיף 16.

37 החוק הנ"ל, סעיף 22.

C. Morris, A. Moritz, Doctor and Patient and the Law, 1971, 148. 1

2 חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב—1962, סעיף 2.

Kritzer v. Citron, 101 Cal. App. 2d 33,224 P. 2d 808 (1950).

וכשרה האשה להסכים לטיפול רפואי בגופם, בלא להיזקק להסכמת בן הזוג. כך נדחתה תביעתה של אשה לגירושין בשל „אכזריות” בעלה, שבאה לידי ביטוי, בין היתר, בכך שהוא עבר ניתוח של עיקור ללא הסכמתה.³

ברור שהדין שונה מקום שכן זוג אחר משמש כאפוטרופסו של בן הזוג השני, שהוא קטין או חולה נפש.⁴

סימן 8 — בדיקה רפואית

יש והאינטרס החברתי בשמירת בריאות הציבור או בהגנת הפרט ממחלה מסויימת או נוכח אי כשרו להגן על עצמו, גובר על הצורך בשמירת חירות האדם לנהוג בגופו כעולה על רוחו. במקרים כאלה מוחלפת הסכמת החולה לטיפול או לבדיקה בהסמכה חוקית לעשות כן.

בדיקת בריאים

בדיקת בני אדם שהם, לכאורה, בריאים, עשוייה להיות כפוייה מכוח סנקציה הקבועה בחוק, ויש וטעמים כלכליים או חברתיים מעניקים לה את אופייה הכפיייתי. אם מינוי למישרה מסויימת טעון בדיקה רפואית, הרי שהברירה היחידה העומדת לרשות אדם, המעוניין במישרה והמסרב להיבדק, היא להימנע מלהגיש מועמדותו למישרה; זוהי כפיה שאינה פחותה מחומרתה מזו הכפוייה על ידי סנקציה ענשית.

מקום שרופא בודק אדם מכוח סמכות שהוענקה לו בחיקוק כלשהו, או בהתאם לסמכות כזו, תהא בכך הגנה נגד תביעת תקיפה, אם תוגש נגדו.¹ אם היה הרופא עובד ציבור, והבדיקה בוצעה על ידו בתחום סמכותו כדין, או שהוא ביצע אותה בתום לב, בסברו שהוא פועל בתחום סמכותו כדין, יהא הוא מוגן בפני תביעת תקיפה.²

ממלאי תפקידים

חשיבות רבה כרוכה בבדיקת כשרם של בני אדם הנקראים למלא תפקידים חיוניים לחברה, ולפיכך מועדף העקרון של שמירת אינטרס הכלל על חירות הפרט. כדוגמאות לכך ניתן להצביע על הוראות המתייחסות לנשיא המדינה,³

3 59 All E. R. (1954) 3; 1169 W.L.R. (1954) 1. Bravery v. Bravery. יצויין

כי השופט דנינג הסתייג, בדעת מיעוט, מהשקפת חבריו וסבר כי עיקור הנעשה ללא צורך רפואי אלא, למשל, על מנת לאפשר קיום יחסי מין ללא חשש, הינו בלתי חוקי, והוא ייחשב כמזיק לבת הזוג.

4 חוק הכשרות הנ"ל, סעיפים 4, 8, 78.

1 פקודת הנזיקין (נוסח חדש), סעיף 6.

2 הפקודה הנ"ל, סעיף 7.

3 חוק כהונת נשיא המדינה, תשי"ב — 1951, סעיף 13.

לשופטים⁴ ולדיינים⁵, לשוטרים⁶, לעובדים כגון עובדים בעופרת⁷, בכספית⁸ ובאבק⁹, עגורנים¹⁰, ולעובדים אחרים. כן מצויות הוראות מיוחדות לגבי בדיקתם של טייסים¹¹, ימאים¹² ונהגים¹³.

בפקודת ההסגר, 1922, ובתקנות שהוצאו על פיה (1933) מפורטות הוראות דומות לגבי עולים, תיירים ומהגרים. כמו-כן מחוייבים יוצאי צבא¹⁴, ולהבדיל, עבריינים¹⁵ ואסירים¹⁶, לעמוד בבדיקות רפואיות.

בדיקת חולים

הסכנה הצפויה לציבור הרחב ממי שחולה במחלה מדבקת מצדיקה את חיוב החולה בבדיקה רפואית. פקודת בריאות העם, 1940, מסמיכה את מנהל משרד הבריאות להורות על דרכי עריכת בדיקות רפואיות של החולים ושל אלה העומדים עמם במגע.

דינים רבים נוספים דנים בבדיקות כפויות של חולים קטינים, נכים, חולי נפש, מפגרים ואחרים.

4 חוק השופטים, תשי"ג — 1953, סעיף 17.

5 חוק הדיינים, תשט"ו — 1955, סעיף 16(א). חוק בתי הדין הדרוניים, תשכ"ג — 1962, סעיף 19(א). חוק הקאדים, תשכ"א — 1961, סעיף 13.

6 תקנות המשטרה (גיוס), תשי"ח — 1957, סעיף 1 פקודת המשטרה, סעיף 15. תקנות בתי הסוהר, תשכ"ז — 1967, סעיף 65.

7 תקנות הבטיחות בעבודה (בדיקות רפואיות של עובדים בעופרת), תשכ"ב — 1962.

8 תקנות הבטיחות בעבודה (בדיקות רפואיות של עובדים בכספית), תשכ"ג — 1963.

9 תקנות הבטיחות בעבודה (בדיקות רפואיות של עובדים באבק) (אזבסט טלק וצורן), תשכ"ד — 1964.

10 תקנות הבטיחות בעבודה (הסמכה להפעלת עגורנים ולמתן איתות), תשכ"ז — 1966.

11 תקנות הטייס (רשיונות לעובדי הטייס), תשט"ז — 1956.

12 תקנות הנמלים (ימאים), תש"ך — 1960.

13 תקנות התעבורה, תשכ"א — 1961.

14 חוק שירות בטחון (נוסח משולב).

15 תקנות העמדת עבריינים במבחן (שרותי המבחן), תשי"ט — 1959.

16 פקודת בתי הסוהר.